

Daramani Tarawele

**Segu Bamananw  
Kaarata Bamananw  
Masina Fulaw  
ka fanga**



Daramani TARAWELE

# TARIKUW

KAARATA BAMANANW  
SEGU BAMANANW  
MASINA FULAW

## ገጽ BILA

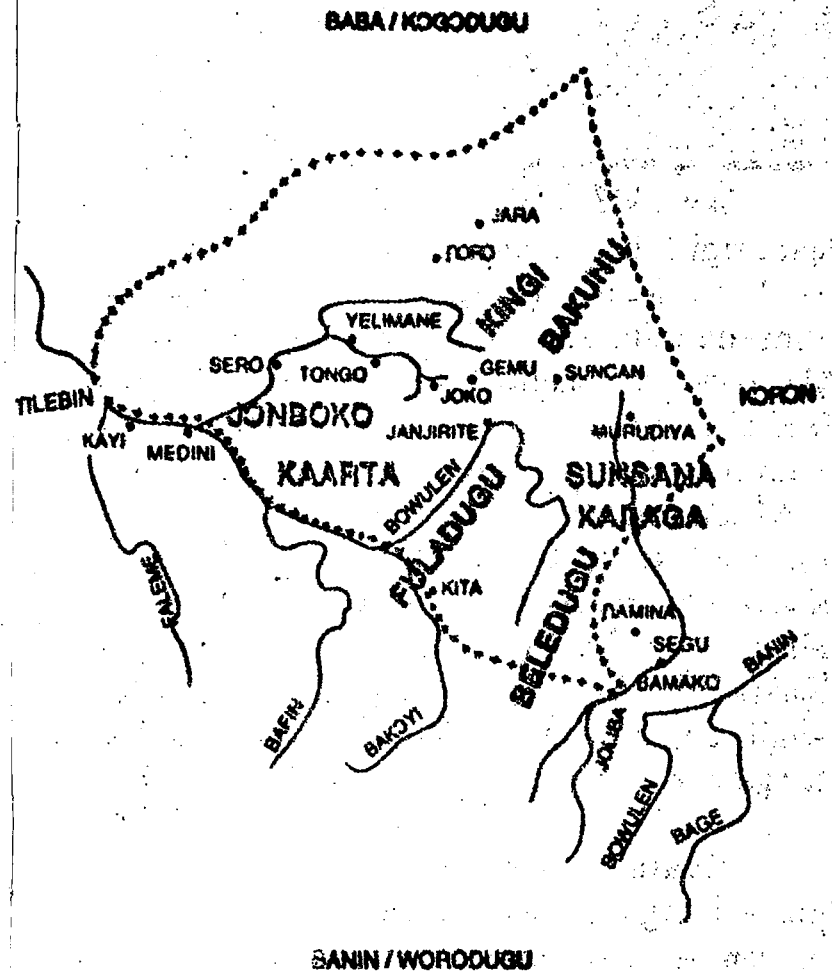
Nma tarikudənniyakalan ke. nka n ye tarikuw kalan denmisenw kun lakoli la. O baara kono, n ye tarikugafe caman ye, n ye tarikugafe caman kalan. Bi, n miiri ser'a ma ko ka o tariku dow farafara nagon kan, neci be se ka y'o la. Neci be se ka ye a la, bawo balikukalanden jolen cayara, gafe caman ma soro u ye walasa u ka yerekalan be sabati.

O fana kofe, kalansow falen don denmisenw na, lakolisow fana dayelelen don, faso kanw be kalan minnu kono, o ka sa bi koseb. Walasa k'olu ka kalan sinsin ni nogoya ani ka faamuya caman di u ma u benbaw kan, tariku ninnu be

se k'o ko fila bee ngoya kosebe.

N te donniyatigi ye, n te tarikudonna ye. N ye min ye gafew kono faransikan na, n y'o de seben bamanankan na n ka faamuyacogo kono, cogo min mogow be se ka gafe kalanta soro.

### Daramani TARAWELE



KAARTA MARA DAN +++

**KAARATA BAMANANW KA  
FANGA**  
Ka ta san 1633fo ka n'a bila san 1854 la.

San 1633 waati la, Kulibali Masasi dow taara sigi Joliba numanfe, Murudiya masurun na. U ye Sunsana dugu sigi. Biton kelen ka Sunsana mine san 1754, Seyi Bamana n'o ye Masasiw ka faama ye, ale bolila ka taa Janjirite jamana fanfe, a n'a nofejama ye Kaarata fanga sigi. Sira Bo ye fanga ta san 1761 k'a bila san 1780. A kera faama ye. A y'a sigiyoro ke Gemu ye, ka Kaso kele, ka Kaarata bonya ka teme a jemogow kan. Bojan Moriba ka fanga, (san 1815-san 1832) ye Kaarata ka bonya laban ma. San 1854 kono, Alaji Umaru donna Jloron ka Kaarata ka fanga ban.

**Masasiw:**

Kaarata bamananw donnen don ni masasi togo ye, ka bo Masa la, Jlangolo moden. A b'i ko Masasiw sigira Joliba ni Bani furance la; u kulu dow sigira yen hali ni Biton ben'u gen yen na, tubabusan 1800 kono. U caman taara u sigi ba numanfe Murudiya dafe

san 1633 waati la. Masasiw y'u ka fangadugu jo k'a togo da Sunsanna n'o ye Sunsana ka dugu ye, Sunsana min tun y'u ka faama ye.

**Masasiw ka fanga folo:**

Masa bangena san 1650 ka sa san 1710. A donna kosebe ni senebake ye. A bangena den caman na, u be ka ceɓa tun ye dakabana ceɓa ye. A ka fanga ye si jan soro, o konona na, a ye kele caman ke a siginogonduguw fe k'u mine ka fara a fajamana kan.

Benefali tun ye Masa den ye. Ale ye fanga ta san 1710 ka faatu san 1745. Benefali ma fen bila a fa la, bawo a kera kekekece kun kenema ye i k'a fa, a kera senekela penama fana y'i k'a fa. A ye soro belebelew k'a ka binkanniw senfe ka ke fentigiba ye fo Segukoro kera i k'a ka keleya Biton ka fanga kono.

Kele nana wuli fanga fila ni jogon ce, Masasiw ni Segukoro ce. O kele sababu kera ko Benefali denke n'o ye Fulakoro ye, o ye Biton denmuso ta fanga na k'o k'a muso ye. Biton ka fanga kera sebaa ye, a ye Sunsanna mine. Masasiw ka fanga folo banna nin cogo la.

### Masasiw ka fanga filanan:

Kaarata ka fanga filanan sigibaga kera Seyi Bamana ye. Masasiw ni Biton ka kele bannen ko, u y'u kunda tilbin kan Janjirite fanfe. Seyi n'a nofemogow sigira yen jamana kono yen faamaw fana y'u lakana. Seyi ka fanga nana barika k'o sababu ke sene ni binkannifenw ye. Nka, Seyi yere ka fanga ma teme sanji naani kan, k'a ta san 1754 la k'a bila san 1758. A ye fanga bila a balimake Deni Babo ye. O danna sanji saba ma, san 1758 ka t'a ban san 1761 na.

Deni Babo ma daga dugu kelen na. A y'a ke, a mana dugu min mine, a be sigi yen ka yenkaw boloban ka soro k'i kunda dugu werew kan. Sanji saba kono, a ye dugu keme saba mine Bakunu kono ani Benko ani Banbugu kono. A sorola k'i ke Kaso kan. A sara o kele la. Maanaw k'a ye ceya jira kosebe o kele la. Deni Babo ni Seyi Bamana ma ke do werew ye binkanni kelakuntigiw ko.

Sira Bo ma k'a jemogo fila ninnu ye. Ali kera faamaba ye min ye fanga ke sanji tan ni kononton, san 1761-san 1780. Ali sigira Gemu. A ye Kaso kele, ka Beledugu tilan kelen mine, ka Joron tilbin mine Marakaw la

n'o ye sijume ye. A ka kele tagama do y'a se Kita dugu ma fulaw cera. Sira Bo ye Jawaraw mine san 1777. Sira Bo ko faamaw kera kelejeliw ye.

Folo kera Desc Koro ye. Desc Koro ye fanga ta san 1788 ka faatu san 1799. A kelen ka fanga ta Sira Bo kofe, a ker'a kono k'a be Segu fanga na, bawo o waati la tonjonw tun ye faamaw ye. Tonjon fila tun be kele la fanga nofe; o waati kono, Desc koro taara bin Namina kan. A to jongoonna ko ke. Monson kelen ka fanga soro a balimake la, a ye ciden bila Desc ma ni fen saba ye: daba, karafe ani garan, ko Desc ka kelen ta: daba tun koro ye cike ye, garan tun ye ben ye, karafe tun ye kele ye. dese ye karafe ta. Monson walila Desc nofe, a ye Gemu mine k'a ci. A ye Desc gen fo Galamu denen na. Monson sorola k'a kosegin. Desc fana seginna Kaarata kono. A y'i sigi Joka, ka binnkanni damine walasa k'a ka sorow ke jigon kan kokura.

Musa Kurabo tugura Desc Koro la. A bangera san 1799 ka faatu san 1808. A ye here soro, barisa a sabalila. A ye togo soro a ka kele la, kele min tigera a ni Abudelikaderi ce n'o ye. Futa-Toro alimami ye. A y'o faga.

A kera Kasankaw jugu folo ye fu y'a da la ko "fulo-fo-bo". A ye Kaso bee mara.

### **Kaarata Sankorotali:**

#### **Bojan Moriba**

Tegin Koro ka fanga kera san 1808 ni san 1811 ce. Ali kofe Sakaba ye fanga ta san 1811 ka se san 1815 ma. Olu mogo fila kofe. Bojan Moriba ye fanga ta san 1818 fo san 1832. Bojan Moriba jagon ma ye Masasiw ka faamaw na. Kaarata ye bonya min soro, o kera Bojan ka fanga kono. A wulila ka bo Joka ka taa sigi Yelimane, ka binkanni nafamaw ke Galamu kono, Salumu kono ani Banbuku kono: a ye Medini sigi san 1820.

Garamu ye fanga ta Bojan ko san 1832 ka bo a la san 1844. A ye geleya caman soro Jawaraw fe.

#### **Masasiw ka fanga bancogo:**

Mamadi Kanjan, ce kankala jan, nancen fanga na Kaarata kono, a y'a jini ka Jawaraw ka mankan ban diyagoya la. A bora Yelimane ka taa sigi Kaje ka laban Joron. Elaji Umaru ye kele k'a fe san 1854, k'a ka denbaya silatunu ka tila k'a yere faga. Nka o n'a ta o ta,

kele tora Kaarata kono fo ka san saba ke fo san 1857. Masasiw ka fanga banna nin cogo la.

#### **Maana:**

Biton tun y'a denmuso Basana di a ka kele cefarin do ma. Basana taato a cela la a n'a bilasiralijama, Kaarata faama, n'o ye Fulakoro ye, ni Basana kunbena o sira kan. Basana diyara Fulakoro ye, a jarabir'a la a ka ceje koson.

- "Basana ce ka ji kojugu, a ka fisa mogo gansan ma. Faamamusu don, a bennen don faamaba de ka musoya la", o kera Fulakoro kumakan ye.

O Kumakan selen Segu, Biton diminna kojugu. A ye bagabagaliw ke. A ko Fulakoro k'a denmuso mandi bila: Masasiw ka faama ye jaabi juguman min fo Biton ye o file: "ni nimisara furunafolo ko, n b'a jagon sara i ye mugu ni kise la". O jaabi ye kejejinikan ye.

Biton ka kelekece damado wulila n'u ka sow ye, k'u kunda Sunsana kan. Olu ma bo a la. Kelece werew wulila Kaarta kama, ko kelen, olu fana ma je ye.

Biton b'a fe sisan k'a ko jegini ni

keguya ye: A ye jamana morikew jagon kan, k'a jin'u fe u ka aladeliseben dilan a ye a ka se Fulakoro la. Kalo wolonwula, moriw be baara la. Kelen nan'i kanto : "a ye duloki kura kelen di yan min bennen don faama ma. N be fen k'o duloki la, ni Fulakoro y'a don a kan na, Biton be Sunsana mine".

Biton ye duloki numanba san, k'a sogo konuman ni miseli ye ka soro k'a di morike ma. Morike y'a ka keta ke duloki la. Julake do tun be jago la Segu ni Sunsana ce. Biton y'o julake wele ka jon keme kand'a ma n'a sera k'a duloki baaralen feere Fulakoro ma. Julake taara ni duloki ye Sunsana ka taa soro Fulakoro sulen don dolo la. A sulen ye dulok'in san jon tan. Julake y'a sen ta fa ton, feere bannen ko. Dolo nana Fulakoro bila. A ye julake ka duloki si don yoro min a sinna k'a sama k'a bo a kannu ka sotigiw wuli, u ka julake mine ka nan' a ye teliya la. O taara ka dan ke. Biton kun be Sunsana kan kaban, a ni kelekece ba bi naani. Biton n'a ka jama ye daga sigi Kaarata dala ka kalo tan ni fila ke ka soro ka Sunsana mine. Masasi camanba fagara, Seyi Bamana n'a balimake woro ani npogotigi kelen sera ka tila. Fulakoro minena k'a ke jon ye fo Segu.

Biton b'a jini ka Fulakoro faga, Basana te son ka mabo a ce la, a b'a ce lakana. Don do la, Basana faratira doonin, k'a mabo a ce la, u ye Fulakoro mine ka taa n'a ye kungo kono k'a faga. Basana seginna ka n'a soro a ce fagara. A banna ka sigi Segu a fa Biton mogofagala koro. A n'a ka jonmusow taara dugu sigi k'o togo da ko Basanadugu.

Maana in fora Tosiye fe  
Bamananw ka tariku. San 1942





### MAANA:

Morike do ka lajeli kono, a y'a jira Deni Babo la ko k'a to balo la. Konakari dugu te bo Kasankaw taya la, olu minnu ye Deni Babo juguw ye.

Deni Babo n'a ka kelekecew dusu fagara. A y'a nini kelekecew ka segin ka daga sigi Konakari dala. Cema min tun ye tabadagatala ye, Deni Babo n' o tugura jogon ko ka yelen Konakari kulu kunna. A ye tile saba ke kongo na yen. Dogoninina dow de bora Deni Babo kunna yen. Olu nan' o fo Denba Sega ye. Konakari faama. Denba y'a ka kelekecew lawuli, u ka taa Deni Babo mine ka nan'a ye. Olu taar'a ce ka na bananbiriw k'an k'a di Denba Sega ma.

Denba Sega k'a ka denbaya n'a kerefesigiw ma : " n'i ye Deni Babo y'an bolo. Konakari y'an bolo, o de diyara Deni Babo ye. I b'a soro a y'a nini an k'a mine walasa an k'a faga. O la, a' k'a n lamen. N' aw b'a fe ka Kaso tanga kojugu ma, bone ma, mogo si kana Deni Babo joli bon".

U ye Deni Babo datugu o la so do kono jonya la, u b'a kolosi keretete.

Denba Sega kofe, a yere denw ye jogon ye k'u

kanto :

"An fa korola, a hakili man ni tugun. O koromasurun ye ladonniba min be ka k'a fe sisan ka nesin a jugu folo ma. An ka Deni Babo latunun walasa a kana se k'an tooro abada".

Deni Babo minena nin cogo la ka taa dugu kofe, ka tooro suguya bee do d'a kan. A y'a bee mineni ceya ye min be mogo kabakoya bawo tooro si m'a bali k'a ka tabadaga min, a y'o bee k'a faso ye.

A y'a di gansan bawo kelekecew fari fagara Deni Babo saya la. Kelekecew y'u ka daga wuli o cogo la ka bo Kaso dala.

Maana in fora Tosiye fe  
Bamananw ka tariku San 1942

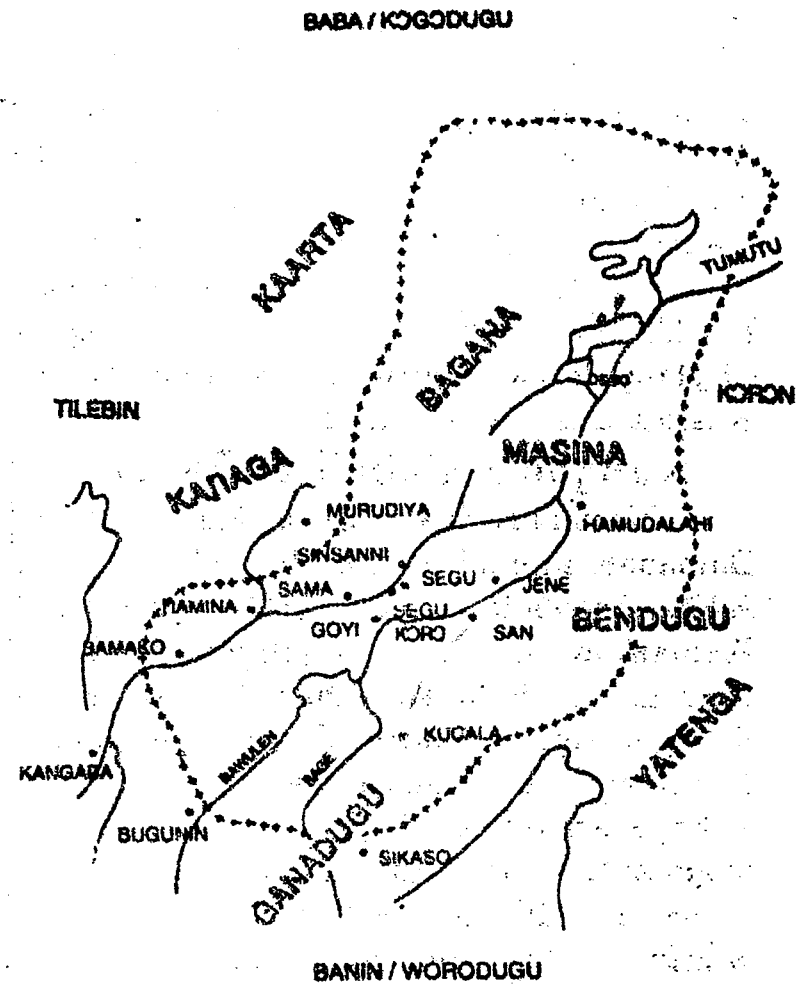
## SEGU BAMANANW KA FANGA

(San 1600 ka se san 1863.)

San 1600 waati la, Bamanan daw bora Jene ka n'u sigi Joliba dala. U kuntigiya tun be Kalajan " Kulubali" bolo. U y'u fara yen sigibaaw kan n'olu ye Bosow, Marakaw ni Fulaw ye.

Kalajan bonson Mamari n'a be wela ko Biton, o balola San 1712 ani San 1755 ce. Mamari ye yen jamana bee ke jogon kan, ka lakanabagaw jini a yere la n'olu tun ye jon sannanw ye, ka somonow fara jogon kan k'u ke kelecaw ye ba kunna. Faama mogofagalaba, nka penabolikelaba tun ye Mamari ye, Mamari de ye Segu fanga sigibaga yere ye.

A salen ko, mogo caman nebora Biton ka fanga fe. Mankan caman kera o hukumu kono. Ngolo Jara min tun ye jon ye, ale labanna ka fanga ta ka bonda were sigi fanga bonda la. Ngolo Jara ye Segu fanga mara korota ka se fo a dan na. San 1862 kono, Alaji Umaru Tali ye Segu fanga mine.



SEGU FANGA DAN +++

## **Segu Bamananw :**

Maana koro do ko balimake fila tun genna jamanakele do senfe. U tora u sigiyoro ninini na, don do la u nana ben ba belebele do ma. I komi kurun tun t'u bolo, manogo do y'i madon nin ce fila ninnu na k'u ta ka taa n'u ye ba fan do fe. O kelen a dar'u la ko kulu bali (k'a k'i ko kuruntanya m'u bali). Baramangolo ni Nangolo (wangaraw tun don) ye Segu ni Kaarata bamananw sun ye.

## **Kalajan Kulubali ka Fanga :**

Namara fa la ko Kalajan Kulubali bilala Bamanan minnu ne ka bo Jene n'u nana sigi Joliba badabolo fe san 1600 waati la, o Bamananw jagamina u jatigiw la, Boso, Maraka ni Fula ka laban k'u ka fanga diyagoyasigi u kunna. Fanga min tun be Koroborow ka jamana kan, o fanga tun yoboyabara o waati la fo k'a ke fanga tun te mogo kelen bolo tugun. Kalajan y'o faamu, o kama, a wulila n'a ka tama ye ka binkanni damine fo ka fanga sigi doonin-doonin k'o barika fo ka se san 1680 na.

## **Segukoro, faamadugu folo :**

Danfasari ye Kalajan den ye. Sanji 17 mugan temena Danfasari ka soro ka sigi fanga na Segu-Koro. Segu-koro ni bi Segu man jan tugun, a be tilebin fe bada la, cencen kan, yoro saniman na. Danfasari y'a ka fanga sigi yen k'a barika. Suma bora Danfasari la. Suma ye den saba bange: Ceman fila ni musoman kelen. Musoman in furula Wara Jara ma n' alc ye siginogonfaama ye.

## **Mamari Kulubali no ye Biton ye:**

Suma den korobalen n'o ye Mamari ye, alc tofagan n'a ka tegedumanya ye mogow dabali ban tonkelew senfe. Barika tun b'a la, w'a tege fana tun ka di i ko kabako. A filanw y'a k'u nemogo ye. Filankulu in be wele fana ko "bi ton". Dina dugumogow n'olu ye balimamuso furudugu mogow ye, olu y'a deme. O deme kono, a wulila fa ka kerefeduguw fana mara. Marakaduguw nemogow y'u yere nin'o kono. Biton ye siran ke yen jamanamogow siginogon ye fo k'a ke caman be taa u ta nefe Kon faama ye. O waati kelen faama denmisen do fana tun be fanga ninina Kon. O tun ye Watara ye. Biton Kulubali ye maramafenw di jama ma ka Fuladugu fulaw

ka deme jini ka fara Somonow kan. Kele waati selen, a ye didenkuluw ci kon faama ma.

### **Biton Kulubali, mogofaardonso:**

Watarake y'i kosegin. Biton ye furance soro k'i laben kosebe. Biton tun ye faama sosobali ye, mogofaardonso, nka konenabolaba, barisa a y'a ka fanga kura dilan k'a barika ni lakananicew ye. A ye kelecw laben minnu b'a yerekun lakana. Olu ye tonjonw ye, jon minnu tun be san. A ye Somonow fana laben ni kurunw ni kelekeminenw ye. A yere dar'a barika la waati min, a y'i ke Maraka banbaanciw kan, ka Bamanan Masasi dow gen fo ba ne do kan, ka fanga do sigi San dugu kono, ka taa a yere soro fo Jene dafe. San 1754 kono, a y'i ke Kaarata kan ka Sunsana ci, ka faama mine n'o ye Fulakoro ye. Negetigedabana ker'a sata ye o san yelema.

### **Fanga nofekelew:**

Biton salen, a denke Dekoro ye fanga ta. Alc kera nijugu ye i ko mogofagabana ni kojugukebana be mogo min na. A ka fanga danna sanji fila ma. a yere lakanabagaw y'u bolo j'a kan na k'a faga. Biton denke filanan,

n'o ye Bakari ye ko Ali, alc tun ye silameba ye. Alc ni tonjonw ma ben diineko la. U labanna k'a faga. Tonjon caman ye fanga ta Segukoro ka tugu-tugu jagon na. Fanga wulila ka bo Segu-koro. Ton Mansa ye fanga ta k'i sigi Ngoyi. A ye sanji saba ke fanga na. A fana fagara mogow fe k'a sababu ke baara kologelen minnu tun be mogow dala bajalansen na ka bo Joliba ba la. Kanubajuman ye fanga ta ka sanji saba ke. Kafa Jugu fana nana ka sanji saba sigi fanga na.

### **NGolo Jara ka fanga:**

Ngolo Jara ye fanga ta. O kera bonda kura ka fanga damine ye. Alc de ye Segu fanga korota ka s'a dan na. A kelen ka fanga ta san 1766'a tar'i sigi Segu-Kura. A temena ni Biton ka baara ye ka do fara jamana kan. O sira la, a ye Jene, Masina ani Tumutu ni Sokolo mine. A filila, a taara bin Yatenga mosiw kan. A ye Moronaba min soro yen n'o ye Naba Kango ye, o ye ta tugu a la kosebe fo ka Jene bosi a la. Ngolo Jara ma se k'Ala mine o binko kelen na. A wulila sine filanan na ka taa Mosiw kele. A seginto ka bo yen kele, la a

sara san 1787. A ka kekecew ye misiwolo jini ka Ngolo su kala o kono. A si tun be san bi kononton na, a ye san mugan ni kelen ke Kulubaliw ka fanga na.

### **Balimakelew:**

Ngolo Jara denke fila be jogon kele fanga nofe. Monzon be ke sebaa ye laban na. Monzon be kele jigin Kaarata kan k'o sabu ke ko Kaarata ye a badenke deme u ka badenyakele waati la. Gemu tun ye Masasiw ka fanga sigidugu ye. Kaarata minenen ko, Monzon ye Beledugu mine, ka Dedugu far'o kan, k'a ka sariya sigi Kadow kunna, ka taa a yere soro fo Tumutu. A ye tipeni ke yen.

Monzon ka fanga y'a ta san 1787 ka ban san 1808. A ko, faama si ma bo a komogow la. A salen, Masina bora Segu fanga ka mara kono. Kabini yen Segu fanga ye yoboyaba damine.

### **Segu fanga labancogo:**

Alaji Umaru ko mennen tulo la, Kaarata ni Segu Bamanaw seginna jogon ma. Masina fana nana far'u kan walasa ka Alaji Umaru kele. O ben n'o farajogonkan ma fen tipe Alaji

Umaru ye. A nana k'u bee mine jogon fe. Segu fanga faama min tun ye Ali ye, Alaji Umaru y'o gen k'a mine k'a faga san 1862. Ali kera Segu fanga faama laban ye.

## **MAANAW**

### **1- Tonjonw:**

Tonjonw kera jogon kan cogo di? Biton tile la, ni mogofagala tun mine na, k'a nangilifen jir'a la a k'o sara. Biton yere tun b'o nangilifen sara a kumnanafolo la. A tun man'o sara ten, o jon tun be bila Biton sago la. Ni kojugukela tun minena, kiiri y'a jira ko k'a faga, Biton ka hine tun be boli o kan. A ka fagali be bo a ma nk'a tun be fara tonjonw kan. Ni mogo min fana tun desera nisongo sarali la. Biton tun b'o tigi ka nisongo sara, nk'a i tun be fara tonjonw kan walima i tun b'i denke kelen di Biton ma, o ka ke tonjon ye. Nin kow ye tonjonw caya, k'u caya kosebe. Tonjonw kunfolow kera lakananicew ye. Dow yere nan'a bo u yere la ka fara tonjonw kan fo ka n'u ka kulu ke kuluba ye. U kera kekecew ye, jamana lakananicew ye. Tonjon folow kera kekecew pemogow ye. Olu denw labanna k'a

ke lakananikuluw nemogow ye.

Maana fobaga ye A. Bimi ye  
Farafin kibaruw, n°57 IFAN, Dakaru.

### Segu labancogo:

Ali nana faama minnu ko Segu fanga na, olu ni Masina tun be kele la tuma bee, bawo, Masina kelekecew tun be na binkanni na Miyankala ani Siyanro fo ka se Segu koronfeduguw ma. Masinakaw tor'o binkanniw na Ali ka fanga kono fo ka na se Alaji Umaru natuma ma Segu kono.

Masina ni Segu faamaw siranna Alaji Umaru fin je ka fara jogon kan walasa k'a kunben. O waati, Hamadu-Hamadu de tun ye Masina fangatigi ye. A nana Segu dala n'a ka kelekecew ye ka keleladegeba ke ka jira mogow la. A y'a jini Segu faama fe, n'o tun ye Ali ye, u k'u bolo di jogon ma. Ali fana sonna farajogonkan ma. Ali donna Mahamadu diine na. A ye misiri kelen jo Segu, nk'a m'a ka mogow diyagoya u ka josen dabila.

Waati min na ni Alaji Umaru fin bonyana, Sinsanni ni Segu jamana yoro do minenen ko, Hamadu-Hamadu ye kelekece

damadow bila ka taa Segu walasa ka benkan waleya. Babolofedugu caman y'u ka boliw jeni ani ka misiriw jo. Ali wulila n'a ka kelekecew ye, u taara Masina ka taa u bolo don Hamadu-Hamadu fe Alaji Umaru kama.

U ni Alaji Umaru jogonben folo kera Weta, Segu ni Jamina ce. Alaji Umaru ye Weta ci. Ali denke yera suw cela. Futankew kera o kele sebaaw ye. U y'u kunda Sinsanni kan, yenkaw sonna u ka folen ma. U farala jogon kan ka ba tige k'u kunda Segu kan. Kelekecew ye jogon soro sije damado. Alaji Umaru labanna ka don Segu dugu kono, juma do wula.

Ali ni tonjonw kera jogon kan ka taa laben penama sigi senkan Segu-koro. Nka, u ka cefarinya ma fen jira bawo marifa caman tun t'u bolo. U diyagoyara k'u yoro janya. Ali taar'a sigi Bani dala. Futankew m'a t'o si la. U y'a mine k'a faga k'a badenke Suma Jara faga.

Maana boyoro : Tosiye, Bamananw  
Tariku, 1942

## MASINA FULAW KA FANGA

(San 1400 fo san 1862)

San 1400 waati la, fulanemogo do, n'o ye Mago Jalo ye, o bora Kanaga ka na sigi Joliba dala Jaga ni jigin-jigin ce. Minnu dara Mago Jalo kan, olu labanna ka fanga barikama sigi senkan ka Masina togo d'a la. San keme be dafa yoro o yoro, Soni Ali Beri nana ka Masina ci, Naba min tun be Yatenga, o binn'a kan san 1480. Asikiya Mohamedi labanna k'a mine pewu san 1496.

K'a ta san 1600 na fo san 1700, Fulaw ma se ka mada, u ye wuliko caman ke Gawo kama. San 1700 kofe, u wulila Tumutu faamaw fana kama.

San 1810, Seku Hamadu ye fanga bosi Jalow la, Bari sigira fanga na, k'a ka jamana yeremahoronya ka bo Segu fanga kono, k'a silameya ani k'a basigi konuman.

San 1862, Masina minena Elaji Umaru fe. A selen Hamudalayi, a ye Hamadu-Hamadu faga.

## Fanga daminecogo :

San 1400 waati la, fulakulu do bora Kanaga ka na sigi Joliba dala Jaga ni ba jigin-jigin ce, dala dala, dala min togo ye Masina. O sababu y'a ke Fulaw ka nemogo Maga Jalo ye dala togo da u sigiyoro kura in na. Maga Jalo sara k'a ka sariya boli yen kulu werew kan ka soro ka sa san 1404. A sara ka soro fulafanga ma ke barikama ye.

Ibarahima, n'o ye Maga Jalo denke ye, ale sigira fanga na ka sanji mugan ke ( san 1404 fo san 1424). Ibarahima dogoke n'o ye Aliyuni ye, o fana ye fanga ta san 1424 k'a bila san 1433.

Ibarahima denke Kanta sigira Masina fanga na ka sanji bi saba ni saba ke (san 1433 fo san 1466). Aliyuni N°2 togoma n'o ye Kanta dogoke ye, ale fana nana fangana san 1466 fo san 1480. O kono Masina kera fanga yere ye sa.

## Koroboromara :

Aliyuni N° 2 ni Soni Ali Beri ye jigon soro ke la. Koroboroke ye Masina ci. Naba Nasere ka bo Yatenga nana ni barika ye ka bin Masina kan. Na Jalo ka fanga de kono,

san 1480 fo san 1510, Asikiya Mohamedi ye Masina mine k'a fara Gawo jamana kan n'o ye koroborofanga ye. O kera san 1496.

Fulaw y'a jini o kono cogo bee ka to Maninkaw ka mara kono bawo o be ke waati min, a tun be sanji keme bo n'u tun b'o'bolokan. O koson, u ye Bagana faama dema san 1499 Gawo kama. O waati fana benna koroborofanga yoboyabali ma, Masina fana ya yere sara bawo koroborofanga geleya tun ka bon Masina pena.

**Fadenyakelew:**

Na Jalo ka fanga bannen ko, a deake Sudi y'a ta san 1510 fo san 1539. Ale Sudi salen, kele cayara Ilo ni Hamadi-Sire nofejamaw ce. Dow ko Ilo, dow ko Hamadi-Sire. Gawo fanga ye Fulaw to benbaliya la ka Masina k'u sago ye. Fulaw labanna ka Wili Asikiya Dahuda kama, Koroborow k'o waati faama, o ka fanga tawaatinin yere. A ye fulaw dasi berebere, k'u caman mine ka ke jonw ye. Bubu-Mariyama sigilen fanga na Masina, (k'a ta san 1559 fo san 1583) Fulaw ye mankan damine kokura. U y'u to la ka kele baya Asikiya, Dahuda ka kuruntigiw ma. Dahuda

wulila Fulaw kama tugun, ka Masina ci, ka Fulaw faga. fagako cejugu.



ni na. O ko, Seku-Hamadi yere ye katon ke, no ye mi Usumani Danfodiyo bolo, ale min tun ye Sokoto fanga



## **Fulaw ni Tumutu faamaw ka kelew:**

K'a ta san 1583 fo san 1603, Hamadu-Amina ye fulafanga ke. O kono, a y'a ye larabuw n'o ye Marokukaw ye olu ye koroborofanga kele ka Asikiya Izaki to fanga na. O keleba kera san 1591. Hamadu-Amina banna Tumutu fanga ma. Yen faama, n'o ye Musitafa ye, ale ye Masina fanga kele ka Tenenku mine k'a ka lasigiden sigi Masina. Musitafa seginto ka taa Tumutu, a sara. O kelen, Hamadu seginna fanga la Masina. A sorola ka Tumutu lasigiden gen ka bo Masina, ka soro ka Masina kelekecew fara Mali fanga kan ka Jene kele k'a to Tumutu ka fanga kono. O jemakele ma sira soro. Waatinin kelen, Hamadu ye Tumutu faama kele Bani dala. O kele diyara Hamadu la fo k'a je Tumutu fanga sonna Masina ye, fa y'a jira Fulaw la k'a te se u ka jamana ma tugun.

### **Hamadu-Amina II ka fanga:**

San 1629 na, Hamadu II banna Tumutu fanga ka sigi ma, min b'a jira k'a be sigi

Masina fanga wolo kan ni Tumutukaw ka sigi ye. Tumutu y'i ke Masina kan, Fulaw y'u dogo, Tumutu fanga y'i yere segen gansan Fulaw pinini na. Tumutu fanga labanna ka Masina fanga lakodon a damafanga ye bonya kono. O temenen, waati jan kera ben de be Masina ni Tumutu ce. San 1646 kono, kele tigera u ni jogon ce. Kele damine diyara Hamadu-Amina II la, k'a laban goy'a la. O n'a ta o ta, Hamadu ye Masina masoro ka fanga ta fo ka saya s'a ma san 1663. A ye sanji bi saba ni naani ke fanga la, fanga min kera ni dawula ye, nka min binkawuli cayara. Fanga tora Fulaw ni jogon ce fo ka san 1725 se. O waati Segu Bamananw ye Masina bila u ka fanga kono.

### **Bariw ka fanga:**

Masina fanga tora Jalow ka bonda la ka sanji keme naani bee ke. Tine don silametogo tun be Jaloso la, nka Mahamadu diine kanubaaw tun t'u ye. Fula minnu tun ye alisilamew ye, olu tun jamu ye Bari ye. Olu ka bonda labanna ka fanga bosi Jalow la. O sira la, Seku-Hamadu ye fanga soro. Seku-

Hamadu fa tun ye Masina karamogoba ye, donnikelaba fana tun don kurane donni na. O ko, Seku-Hamadu yere ye kalan ke, n'o ye morikalan ye. A y'a ke Usumani Danfodiyo bolo, ale min tun ye Sokoto fangatigi ye. Seku-Hamadu ye morikalanso dayele, ka kalanden caman soro, k'a mankutu bonya, k'a ke a ka kuma be mine kosebe, ka dannaya fana d'a kan. Jalow folola ka siran Seku-Hamadu dawula n'a togo ne. U labanna ka deme pini Daa Jara fe Segu kono. Seku-Hamadu fana ye diinekele damine u kama. O jahadikele diyara Seku-Hamadu la, bawo a ka silamejamana ye juguw bugo san 1810 kono Soyi dugu dafe. A selen Segu kelekecew la o cogo la, Masina y'a ka yeremahoronya soro tugun. O kono, Seku ye fanga bosu Hamadi Diko la, fanga yelemena Bariw ka bonda la, ka Fula bee fara jigon kan. A yere kera Amiru ye (faama).

### **Seku-Hamadu ka fanga:**

Faama saba ye fanga ke Masina Bariw ka bonda la k'a ta san 1810 k'a bila san 1862. Amiru folo kera Seku-Hamadu yere ye, a

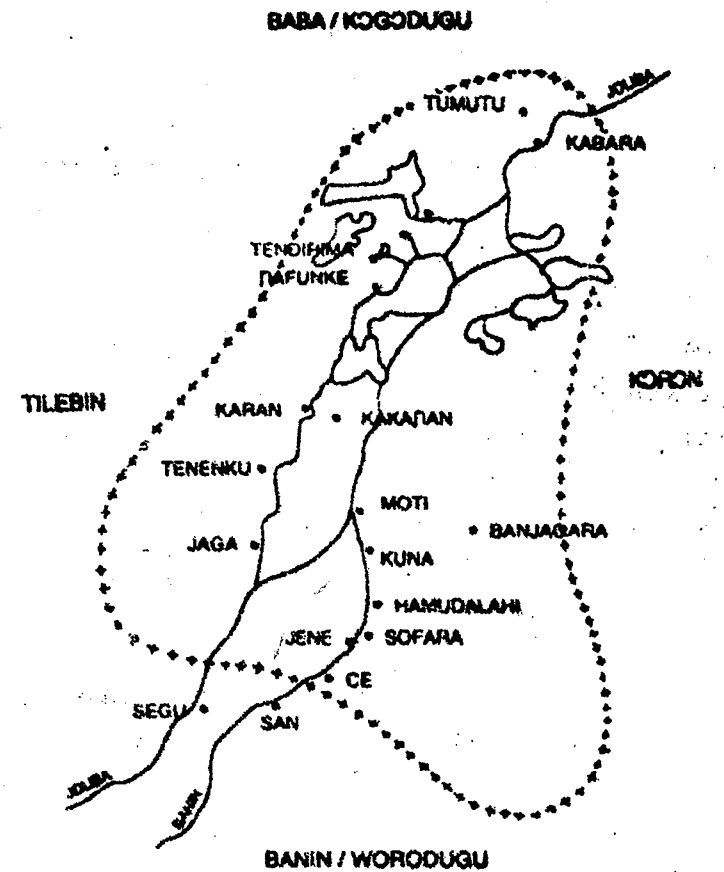
jigon ma ye dawulatigiya la. A ye Jene mara, ka Tumutu mara. A ye kelekecew dagayoro da Tumutu. A ye Hamudalahi sigi. Hamudalahi labanna ka ke Masina masake sigidugu ye. A ye Masina tila sigida caman ye walasa a marali be nogoy'a bolo. A ye jamana lakananijekulu laben k'a ke farinma ye. A ye Mahamadudiine diyagoya Fulaw bee kunna Masina kono. Amiru filanna kera Seku-Hamadu denke ye Masina. Ale ye fanga damine san 1844 k'a laban san 1852. A ka fanga kono, Tumutu tila'la la. Masina Amiru sabanan n'a laban kera Hamadu-Hamadu ye. Ale tun ye Bari ye. Alaji Umaru ye Masina mine san 1862 ka Hamadu-Hamadu faga ka Masina Fulaw ka fanga ban yen.

### **MAANA:**

**Hamadu-Hamadu ni  
Alaji Umaru ka kele:**

Hamadu-Hamadu y'a ka kelekecew nemine ka taa Elaji Umaru soro Bani bada la, Sofara ni Hamudalahi ce. A ka tamatigiw y'u

ka dibiriw lajigin walasa k'u pedaw tanga marifakisew ma. Alaji Umaru ka kelecaw ka marifakisew. Hamadu-Hamadu ka fulaw y'u ke Alaji Umaru ka jama kan ni farinya yc. Nka, Alaji Umaru ka marifaw tun ka ca fulaw



MASINA KA MARA DAN - SAN 1890 +++

ma. U ka farinya ma fen ne Masina ye.

Su kelen ni tile kelen kera kele la, sebaa ma don. Hamadu ka jama tun ka ca ni mogow ba bi duuru ye. U ye Alaji Umaru n'a ka mogow lamini ka ben walasa k'u kongo bawo marifakise tun desera Alaji Umaru la. Nka Hamadu tun te min don, marifamugu tun be juguw bolo olu fana ka numuw ye kise ba tan laben ko dilan tile duuru kono. Ni Hamadu tun ye kele banban yanni kisew be dilan, a tun be kele da to Alaji Umuru la. Marifakisew bannen dilan na. Alaji Umaru ye kelekesow faga, kelekecew y'o sogo dun k' u fa kopuman. O ko, u ye kunnafoni jini k'a soro Hamadu ka kelebolo sigicogo kan.

Tile wooranan sogoma, Alaji Umaru y'a ka kelekecew nesin yoro kerenkerennenw ma. A ye Hamadu-Hamadu sigiyoro kanu n'a yere ye. Kele daminonen, Alaji Umaru n'a ka mogow girinna fulaw kan. Hamadu ne su u nato kan, a k'a ka kekecew ma u k'u lada n'u ka marifaw ye. Olu y'o ke. A k'a ka sotigiw k'u jo kofe, olu fana y'o ke. Alaji Umaru n'a ka kelekecew be na cogo min, u be na ten fo ka surunya fulaw la. Fulaw ye kele jigin u kan.

marifakise, kalakise ni tama jiginna Alaji Umaru kan i ko sanjikise. Metere bi duuru tor'u ni jigon ce waati min, Alaji Umaru y'a ka jama yamaruya ni nin kan ye : "hayiwa ! hayiwa !", Masina kelekecew, marifacila wo, sotigi wo, bee talonna ka fili, bee y'i yere jini, kele tipena fulaw bolo.

Hamadu-Hamadu joginna a disi la ani k'a bolo kari. A ma son ka boli, a yelenn'a ka so kan, k'a benbaw ka tamaw min'a jin na k'a ka so girin ka don Alaji Umaru ka mogow tu la. A selen u ma, a ye tamaw mine a bolo kenema na ka tama-kelen kelen turu Alaji Umaru ka kelekuntigi saba la. O tamaw turukan ker'a fe ko: "nin tama ye n moke ta ye, nin ye n fa ta ye, nin ye n yere ta ye !".



# GAFE KONOKOW

**Kaarata Bamananw ka fanga.....**

**Segu Bamananw ka fanga.....14**

**Masina Fulaw ka fanga.....24**